

DENİZLİ SANCAĞI KROM MADENİ İMTİYAZLARI (1918-1919)

Serap TAŞTEKİN*

Öz

Krom, 1848 yılında Harmancık'ta bulunduktan sonra askeri teknolojide kullanılmak isteyen Avrupalı devletlerin ilgisini çekti. Denizli Sancağı'nın bağlı bulunduğu Aydın Vilayeti dahilinde çıkarılan krom madenlerinin arama ve işletme hakkını ilk zamanlarda Avrupa'daki tüccarlar adına yabancı şirketler alırken, XX. yüzyılın başından itibaren arazi sahipleri de kendi topraklarındaki madenler için söz sahibi olmaya başladılar. Aydın Vilayeti'ne bağlı olarak önce kaza, daha sonra sancak statüsünde bulunan Denizli Sancağı'nda yüksek tenörlü krom madenleri mevcuttu. Denizli'deki krom madenlerinin imtiyazları, 1918-1919 yıllarında Mahmud Bey ve ortaklarına 60 yıllık ihale edildi. Çalışmada Denizli Sancağı sınırları içindeki Gerzile, Doğanbaba, İğdir, Kırılı, Kayadibi, Söğütlü, Beğlerli, Salda, Banazlar, Dereköy ve Teke krom madeni imtiyaz ihaleleri arşiv belgelerine dayanarak ele alınmıştır. İmtiyaz ihaleleri mazbatalarına göre değerlendirilmiş, eklerinde yer alan mukavelenamelere örnek olarak Doğanbaba karyesi krom madeni ihalesinin mukavelenamesi verilmiştir. Mukavelenamelerde imtiyaz sahibinin işletme ihalesini aldığı madenin sınırları, vergi ve harçları belirlenmiş, maden sahasında kromdan başka tür maden çıkaramayacağı hükmü konulmuştur. 1906 Maden Nizamnamesi'ne uygun olarak düzenlenen mukavelenamelere göre imtiyaz sahipleri madeni iki yıl içerisinde işletmekle yükümlü kılınmışlardır.

Anahtar Kelimeler

Denizli Sancağı, Krom Madeni, İmtiyaz, Aydın Vilayeti

* Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü Öğretim Görevlisi, Konya/Türkiye.
seraptastekinn@gmail.com
Orcid No: 0000-0002-0854-8623
Makalenin Gönderilme Tarihi: 01.09.2020
Makalenin Kabul Tarihi: 14.10.2020
Makalenin Yayın Tarihi: 25.10.2020
Makalenin Türü: Araştırma

THE CHROME MINE CONCESSIONS OF DENIZLI SANJAK (1918-1919)

Abstract

The chrome mine, discovered in Harmancık in 1848, attracted the attention of European states that wanted to use it in military technology. Although foreign companies initially acquired the exploration and operation rights of the chrome mines extracted within Denizli Sanjak of Aydın Province, landowners also began to have a say regarding the mines in their own lands since the beginning of the 20th century.

Denizli, in the beginning as town of Aydın district then became a sanjak Aydın district. There were high grade chromium mines in Denizli Sanjak. The concessions of the chrome mines in Denizli were given to Mahmud Bey and his partners for 60 years in 1918-1919 after the tender results. The chrome mine concession tenders in Gerzile, Doğanbaba, İğdir, Kırılı, Kayadibi, Söğütli, Beglerli, Salda, Banazlar, Dereköy and Teke within the borders of Denizli Sanjak were handled on the basis of archive documents. The concession tenders have been evaluated according to their certificates, and the contract for chrome mine tender in Doğanbaba village has been given as an example to the contracts included in their appendices.

The boundaries, taxes and fees of the mine were stated in the contracts following the tender won by the employer and it was stipulated in the contract that they could not extract other types of minerals from the mine site. According to the contracts prepared in accordance with the 1906 Mining Regulation, concessionaires were obliged to operate the mine within two years.

Keywords

Denizli Sandjak, Chrome Mine, Concession, Aydın Province

GİRİŞ

Osmanlı topraklarında Harmancık'ta 1848 yılında Lawrence Smith¹ tarafından bulunan krom madeni, Denizli'de bölgedeki diğer maden yataklarına nispeten daha geç ortaya çıkarılmıştır.

XIX. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı Devleti'nin girdiği mali bunalımın sonucu olarak Düyûn-ı Umûmiye'nin kurulması, yabancı sermayenin nüfuz kazanması gibi olumsuz mali gelişmelerden maden sektörü de etkilenmiştir. Askeri teknolojide çelik yapımında kullanılan ve Osmanlı Batı Anadolu'sunda bolca bulunan krom madeni Avrupalı devletlerin dikkatini çekmiş ve Osmanlı topraklarında değerlendirilemeyen bu önemli cevherin imtiyazı genellikle azınlıklar ve yabancılara verilmiştir.²

Aydın ve Hüdavendigâr vilayetleri sınırlarında yer alan krom madenlerinin imtiyaz haklarının büyük kısmı yabancılar tarafından elde edilerek Avrupa'ya nakledilmiştir. Arşiv belgelerinde, Denizli Sancağı'ndaki ilk krom madeni kayıtlarına 1896 yılında rastlanır.³ 1848-1914 yılları arasında keşfedilen krom madenlerinin işletme imtiyazı Nikola Luizidi'ye verilmiştir.⁴ Luizidi, Kösten, Alacain, Kızılhisar krom madenlerinin işletme hakkını elde etmiştir.⁵

Bu çalışmada 1918-1919 yılları arasındaki krom madeni imtiyazlarını Mahmud Bey ve ortaklarının elde etmesi Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgelerine dayanılarak ortaya konulmaktadır. Bu inceleme için Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi'ndeki 1914 yılı sonrasındaki imtiyazlar taranmış, 1918-1919 yılları arasındaki imtiyaz sözleşmelerinden sonra 1952 yılına kadar herhangi bir el değiştirmeye rastlanmamış, dolayısıyla çalışmanın sınırlarını 1918-1919 yılları oluşturmuştur.⁶

¹ Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences, Vol. 19 (May, 1883-May, 1884), pp. 535-539

² Maden üretimindeki Osmanlı tebaası ve yabancı payları için bk. Gündüz Ökçün, "XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları", *Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan*, Sevinç Matbaası, Ankara 1965.

³ Denizli Sancağı Garbikaraağaç kazası Yazır köyü krom madeni belgesi için bk. COA.HRT.h.1395, H.27 Rebiülahir 1314/M.5 Ekim 1896.

⁴ Denizli bölgesinde 1848-1914 yılları arasındaki krom madeni imtiyazları için bk. Serap Taştekin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye, İmtiyaz ve Rekabet: Batı Anadolu Krom Madenleri İmtiyazları (1848-1914)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020, s.308-310.

⁵ Kızılhisar krom madeni için bk. COA., MV.227/149, H.26 Zilhicce 1329/M.18 Aralık 1911, Kösten krom madeni imtiyazı için bk. COA.MV.227/153, H.26 Zilhicce 1330/M.6 Aralık 1912., COA.ŞD.1238/17, H.17 Zilhicce 1330/M.27 Kasım 1912.Alacain krom madeni imtiyazı için bk. COA., MV.227/151, H.26 Recep 1313/M.11 Temmuz 1912.

⁶ Kararlar Daire Başkanlığı, Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü Kararlar Müdürlüğü'nden çıkarılan 3/14928 sayılı karara göre, Merkezi İstanbul olmak üzere Denizli krom manganez madenleri Türk Anonim Ortaklığı'nın kurulmasına izin verilmiştir. "Başta krom ve manganez olmak üzere her cins maden taharisi, imtiyaz istihsalı, işletmesi, cevher istihracı, mübayaası, satışı, nakil ve ihracı gibi bilcümle maden işleriyle uğraşmak ve merkezi İstanbul olmak üzere 25 yıl süre ve 200.000 Türk Lirası sermaye ile kurul-

Bu incelemede yer alan krom madenlerinin imtiyazları bilgilerine mazbata, mukavelename ve şartnamelerinden ulaşılmıştır. İmtiyaz ihaleleri verildikten sonra mazbata düzenlenmiş, ardından mukavelename ve şartnameleri hazırlanmıştır. Denizli bölgesinde 1918-1919 yıllarında işletme imtiyazı verilen krom madenlerinin mukavelenameleri, 1906 Maden Nizamnamesi gereğince düzenlenmiştir.⁷ Maden hukukuna göre idareyi temsil eden Osmanlı Devleti ile imtiyaz sahibi⁸ arasındaki mukavelename, tarafların hak ve yükümlülüklerini tespit etmiştir. Bu açıdan örnek olarak Doğanbaba krom madeni imtiyazının mukavelenamesine yer verilecektir.

I.DENİZLİ SANCAĞI

XIX. yüzyıla kadar Kütahya Sancağı'na bağlı olan Denizli, 1867 idari düzenlemeleriyle kaza olarak Aydın Vilayeti'ne bağlanmıştır. Aydın'ın sancak olmasından sonra Denizli de Menteşe ile birleştirilmiş, 1882 yılının sonuna kadar bu durum devam etmiş, 10 Mart 1883 tarihinde Denizli Sancağı kurulmuştur. Sancak ilk kurulduğunda Sarayköy, Buldan ve Tavas kazalarından oluşurken, 1884 yılında Çal, 1888 yılında Garbikaraağaç (Acıpayam) dahil edilmiştir.⁹

Denizli Sancağı'nın¹⁰ doğusunda Bursa Vilayeti ve Konya Vilayeti, batısında Menteşe, Aydın, güneyinde Menteşe Sancağı, kuzeyinde ise Bursa Vilayeti ve Saruhan Sancağı bulunmaktaydı.

Aydın Vilayeti Salnamelerine göre, 1896'da Denizli'de altı nahiye vardı ve 7 bin 816 kilometrekare ölçümü olan sancağın nüfusu 250 bin kişiydi. En kalabalık nüfus Tavas'ta bulunmaktaydı. Ziraî üretim öncelikle kendine yeterliydi. Tarımda dış piyasaya da ürün yetiştirilmekteydi. Geçimlik tarımın dışındaki üretim Bursa'ya ihraç ediliyordu. Denizli Sancağı'nda arpa, mısır, burçak bulunurken halı, yünlü ipekli ve iplikli mamuller de endüstriyel ürünler arasındaydı.¹¹

masına başlanan Denizli Krom ve Manganez Madenleri Türk Anonim Ortaklığı'nın Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın 4/5864-260-68 sayısıyla gönderilen ilişik ana sözleşmesi ve sermayesinin dörtte birinin yatırıldığını gösteren banka mektubu Bakanlar Kurulunca 5/5)1952 tarihinde incelenerek, adı geçen ortaklığın kurulmasına izin verilmesi, 865 sayılı kanunun 280. maddesine göre kararlaştırılmıştır. (COA.CA.128/35.19- 5 Mayıs 1952).

⁷ 1906 Maden Nizamnamesi için bk. *Düstur*, Birinci Tertib, Cilt 8, s. 439-460, Ankara Başvekalet Devlet Matbaası.

⁸ Osmanlı maden hukukunda mukavelename ve şartname prosedürü için bk. Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekamülü (1851-1906)", *OTAM* 29/Bahar 2011, s. 139-141.

⁹ Tuncer Baykara, "Denizli". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 158.

¹⁰ Çalışmamızın zamansal sınırını oluşturan 1918-1919 yılları arasında Denizli, sancak statüsünde bulunduğu için "Denizli Sancağı" olarak kullanılmıştır.

¹¹ Süleyman İnan, "Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre Denizli (1890-1900)", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, S. 5, Denizli 1999, s. 29.

Ege, İç Anadolu ve Akdeniz bölgeleri arasında önemli bir yeri olan Denizli Sancağı, bu özelliğiyle canlı bir ekonomik hayata sahip oldu. Batı Anadolu'daki birçok yerleşim yeri gibi Denizli Sancağı da XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli ekonomik faaliyet alanlarından birisi olan madencilikte dikkati çekti.¹²

Batı Anadolu'daki maden faaliyetlerinin büyük çoğunluğu yabancı sermaye tarafından yürütülüyordu.¹³ Osmanlı Maadin İstatistiklerine göre üretilen madenin neredeyse tamamı yurt dışına ihraç ediliyordu.¹⁴ Bölgedeki değerli krom madenleri, yabancı tüccarlar vasıtasıyla İngiltere ve Almanya'ya gönderilerek askeri sanayide önem taşıyan makine ve paslanmaz çelik üretiminde kullanılıyordu.¹⁵

Tarım, ziraat ve ticaretteki canlılığın, madencilikte de görüldüğü Denizli'de krom ve manganez rezervlerinden önemli miktarda maden çıkarılırken linyit, çimento, mermer gibi endüstri hammaddeleri de bulunuyordu. Bölgedeki başlıca önemli madenler zımpara ve kromdu. Karacasu'da çıkarılan zımpara madenlerinin işletme imtiyazı çoğunlukla Patersonlar ve Abbott arasında paylaşılıyordu. Bakır ise Denizli'de az sayıda yatağı olan madenlerdendi. Selcen Köyü'nde tespit edilen bakır madeninin işletme hakkı, ortaklık yoluyla almak isteyen Mahmud Celaleddin Bey eşi ve çocuklarına verilmişti. Linyit madeni de Kabağaç sınırları içinde bulunmuş, işletme ihalesini 99 yıl süre ile Ahkamoglu Kosti almıştı. Bölgede bulunan kükürt ve petrol madenleri de ihale ile işletmeye açılmıştı.¹⁶

Denizli bölgesinde nispeten daha az olan bakır, zımpara, maden türleri dikkate alındığında, diğer maden türlerinin az olduğu dikkati çekerken, en zengin yataklar ise krom madeninde bulunuyordu. Denizli'deki krom madeni yataklarının tamamının güney bölgesinde toplandığı dikkati çeker. Beyağaç ve Acıpayam (Garbikaraağaç) bölgeleri, kromun en yoğun olduğu bölgelerdir. Günümüzde de Acıpayam Karaismailler, Alaattin, Tavas, Koz-

¹² Osmanlı Devleti'nde Türkiye madenlerine dair Hazine-i Evrak vesikalarını içeren, Hicri 967'den 1200'e kadar Anadolu ve Rumeli'deki madenlerin işletilmesine ait Divan-ı Hümayun hükümlerini *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri* adlı kitabında bir araya getiren Ahmet Refik'in eserinde Denizli madenlerine ilişkin belge bulunmamaktadır. Ahmet Refik, *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri* (967-1200), Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

¹³ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 45.

¹⁴ Gündüz Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları*. Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 58, Ankara, 1997, s. 175.

¹⁵ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Yordam Kitap, İstanbul 2007, s. 222-224.

¹⁶ Yusuf Ziya Bildirici, "Denizli ve Çevresinde Madencilik (1890-1919)" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/2009, s. 99-109.

lar, Mevlütler, Uzunluk bölgelerinde %35-46 tenörlü krom rezervleri bulunmaktadır.¹⁷

Arşiv belgelerine göre, Denizli sınırları dahilindeki yüksek tenörlü krom madenleri, arazi sahiplerine ait görünmektedir.¹⁸ Krom madenleri taharri (arama) ruhsatnamesi ile aranıyor, ardından madeni arama hakkı olan şahıs ya da şirket imtiyazını elde etmek için gerekli işlemleri yerine getiriyor ve Orman Maden ve Ziraat Nezareti'nin kontrolündeki işlemlerin sonunda imtiyaz koşulları belirleniyordu. İmtiyazla ilgili şartlar, fermanın verildiği gün geçerli olan Maden Nizamnamesi'ne göre düzenleniyordu. Nizamnameye uygun koşullar dahilinde, imtiyaz sahibine mazbatası, gerekli evrakları tamamlaması halinde veriliyordu. Maden imtiyazları ile ilgili belgeler arasında mukavelename, şartname, varsa maden haritası yer alıyordu. Tüm işlemlerini tamamlayan imtiyaz sahibi, fermanı çıktıktan sonra harcını ödeyip maden işlemeye başlayabiliyordu.¹⁹

¹⁷ Denizli ili maden kaynakları için bk. https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgimerkezi/maden_potansiyel_2010/Denizli_Madenler.pdf

¹⁸ Osmanlı Devleti'nde madenler üzerindeki mülkiyet hakkı için bk. Taştekin, *a.g.t.*, s. 35-39, ayrıca madenlerin mülkiyet sorunu için Ayferi Göze, *Maden ve Petrol Hukukumuz* Ders Notları, İstanbul 1976, s.2, Serap Telli, *İdare Hukuku ve Uluslararası Hukuk Açısından Madenler*, S Yayınları, Ankara 1989, s. 48, Özcan Uçkan, *Türk Hukukunda Madencilğe İlişkin Haklar ve Bunların Ticaret Şirketlerine Sermaye Olarak Getirilmesi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1983. s. 68-69, Erdoğan Göger, *Maden Hukuku*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 441, Sevinç Matbaası, Ankara 1979, s. 25. s.1-3, 29.

¹⁹ Maden imtiyaz mukavelenameleri, o gün yürürlükte olan maden nizamnamelerine göre düzenleniyordu. İmtiyaz şartlarının belirtildiği mukavelename ve şartnamelerinin kaynağı olan Maden Nizamnameleri için bk. 1861 Maden Nizamnamesi (COA.C. DRB. N. 1360, 2044, Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Maden İşletmeciliğinde Kanunnâmeden Nizamnâmeğe Geçiş ve 1861 Tarihli Maden Nizamnâmesi", Türk Dünyası Araştırmaları, S.98, İstanbul 1995, s.86. 1861 Maden Nizamnamesi, "*Saltanat-ı seniyye tebasından bizzat veyahud kumpanya vechiyle bi'l-iştirak maden imâline talib olanlara nizamına tevfi kan bir müddet-i münasibe-i imtiyâziye ile ruhsat verilecektir ve işbu kumpanyalara düvel-i ecnebiye tebasından talip olacıkların dahi hissedar olması câ'iz olacaktır*" hükmüyle, yalnızca Osmanlı tebasından olanların bizzat veya ortaklık yoluyla imtiyaz alabileceğini belirlemiştir. Yabancılara özel mülk edinme hakkını tanıyan Safer Kanunu'ndan sonra çıkarılan 1869 Maden Nizamnamesi (Düstur Birinci Tertip, 2. Cilt, s. 318-337), imtiyaz konusunda köklü bir değişiklik yaptı. Bu yeni nizamnameye göre, yabancılar tek başlarına maden imtiyazı almaya hak kazandılar. bk.1869 Maden Nizamnamesi (20. madde, s.321): "*Saltanat-ı seniyye tebasından veyahud devlet-i aliyyenin tasarrufu emlak hakkında bin iki yüz seksen üç senesinde vaz' etmiş olduğu kanunu kabul eden düvel-i ecnebiye tebasından münferiden veya biliştirak maden imaline talib olanlara kavanin-i haliye ve müstakbelen devlet-i aliyyeye tevfi hareket eylemek şartıyla ruhsat verilecektir.*" 1887 ve 1906 maden nizamnamelerinde imtiyaz hakkı ile ilgili başka değişiklikler yapılmamıştır. 1887 Maden Nizamnamesi (Düstur Birinci Tertip, 5. Cilt, s.886-904), mültezimlerin ödeyeceği vergilere artış getirdi. Mültezimlerin hak ve görevleri, 5. Fasil'da belirlendi (40-64. maddeler). Bu maddelerde imtiyaz sahiplerinin ödemekle mükellef oldukları resm-i nisbî ve resm-i mukarrer miktarı belirlenirken, ayrıca harçlar ve yükümlülüklerini yerine getirmemeleri hakkında ödeyecekleri cezalar belirtildi. 1906 Maden Nizamnamesi (Düstur Birinci Tertip 8.Cilt, s.439-460). bk. 1861 Maden Nizamnamesi (, 1869 Maden Nizamnamesi, 1887 Maden Nizamnamesi, 1906 Maden Nizamnamesi (Düstur, Birinci Tertib, Cilt 8, s. 439-460).

Denizli’de 1918 ve 1919 yıllarında işletme imtiyazı için talep edilen krom madenleri Doğanbaba, Gerzile, İğdir, Kırılı, Kayadibi, Söğütlü, Beğlerli, Salda, Banazlar, Dereköy, Niyazlar ve Teke’deki madenlerdir.

II.DOĞANBABA KROM MADENİ İMTİYAZI

Denizli Sancağı Garbikaraağaç kazasına bağlı Doğanbaba karyesindeki krom madeni, 1 Mart 1918’de Mahmud Bey ve ortaklarına ihale edildi.²⁰ Krom madenlerinin mazbatasını Meclis-i Vükelâ’dan 25 Ağustos 1918 tarihinde onaylandı ve madenin hisse itibarıyla isimleri yazılı kişilere ihalesinin uygun görüldüğü belirtildi. Mazbatada ihale ile ilgili şartlar belirlendi.

Doğanbaba karyesindeki krom madeni, 28 Eylül 1908 (H.2 Ramazan 1326) tarih ve 373 sayılı mazbataya göre, gereken vergi ve harçları verilmek şartıyla 60 sene müddetle ihale edildi.

Maden 120 hisse itibar olunarak; 17,5 hissesi Mahmud Bey’e ve 17,5 hissesi Vesile Hanım’a ve 5 hissesi Abdülkerim Bey’e, 5 hissesi Kazım Efendi’ye verildi. Yahya Hayati Paşa’ya ait 35 hissesi 60 pay itibarıyla 40 payı kızları Yeter, Gülfem, Meryem’e ve Mevhibe Hanım’a verildi. Kalan 20 hisse kız kardeşi Fatma, Ulviye, Asiye Hanım’a paylaştırıldı. Yeter Hanım’ın vefatı nedeniyle uhdesindeki 10 hisse, 16 sehim itibar edildi. Yeter hanımın 16 hissesinin 4 payı oğlu Faik ve 6 payı oğlu Mehmet Bey’e ve 3’erden 6 payı kızları Saadet ve Nafia Hanımlara verildi. Vefat eden Emine Zarife Hanım’a ait 40 hissedenden 30 hissesi 72 pay sayıldı. Bunun 24 payı babası Rıza Paşa ve 16’şardan 48 payı kızları Saadet, Nasibe ve Refika hanımlara ve 40 hissedenden kalan 10 hissesinin Kadıköy’deki Saniye Hanım uhdesine verilmesi karar kılındı.²¹

Krom madeni ihalesiyle ilgili ferman, Divan-ı Hümayûn kaleminden çıkarıldı. Ticaret ve Ziraat Nezareti’ne gönderilmesi ve alınacak vergiden dolayı ilgili dairelere bilgi verilmesi istenerek belgelere mazbata, şartname, mukavelename ve mevki haritası eklenerek işlemleri tamamlandı. Şûra-yı Devlet ve Meclis-i Vükelâ kararlarıyla ruhsatı verildi.²²

Doğanbaba krom madeni için hazırlanan ve taraflar arasında imzalanan mukavelename, tüm imtiyaz mukavelenamelerine bir örnektir.²³ Doğanba-

²⁰ COA.ŞD.1262/11, H.11 Zilkade 1336/M.18 Ağustos 1918.

²¹ COA.MV.249/147, H.18 Zilkade 1336/M.25 Ağustos 1918.

²² COA.MV.249/147, H.18 Zilkade 1336 /M.25 Ağustos 1918.

²³ COA.İ. DUIT.27/1, H.22.11.1336/M.29 Ağustos 1918, ayrıca bk. Ek-I. Nizamnamelere uygun olarak hazırlanan mukavelenameler Orman Maden ve Ziraat Nezareti’nde matbu olarak hazır bulunuyor, üzerine imtiyazı verilen madenin özellikleri işleniyordu. İmtiyazı verilecek krom madenin bilgilerinin işlendiği mukavelename ve şartnameye örnek olarak; Doğanbaba karyesi krom imtiyazının mukavelenamesinin çevirisine makalenin ekler bölümünde yer verilmiştir. Çalışmada, pay

ba karyesi krom madeni mukavelenamesine göre öncelikle madenin sınırları belirlendi. Maden haritasına uygun olarak belirlenen sınırlar, krom madeni imtiyazı sahiplerinin komşu maden yatağının sınırlarına geçmemesi için önem arz ediyordu. Denizli’de 1918-1919 yıllarında imtiyazları verilen Doğanbaba ve diğer krom madeni mukavelenamelerinde, ilgili sözleşmeye göre imtiyaz sahibinin maden sahasında yalnız krom madeni çıkaracağı, başka cins madene izin verilmediği belirtildi. Maden Nizamnamesi’ne göre, tek arama ruhsatname ve işletme imtiyazı, başka cins maden için kullanılmıyordu.

Mukavelenamede, imtiyaz sahibinin ödeyeceği vergi türleri de belirlendi. Resm-i mukarrer, cerib ölçüsü üzerinden belirleniyordu. 2 bin 297 cerib ölçüsündeki Doğanbaba krom madeni mukavelenamesine göre, imtiyaz sahibi her cerib için senelik 22 bin 297 kuruş ödeyecekti. İdareyi temsil eden Osmanlı Devleti ile imtiyazı alanlar arasında yapılan mukavelename gereğince imtiyaz sahibi, tek sefere mahsus olmak üzere ferman harcı olarak 6 Osmanlı altını ödemeyi, aksi halde ihalenin feshedileceğini kabul etti. İmtiyaz sahibi, mukavelename gereğince madeni iki sene içerisinde açarak ve işletmekle yükümlü kılındı. Mültezim, patent nizamnamesi gereğince dahil olduğu patent vergisini ödemeyi, %1 gümrük vergisi vermeyi kabul etti. Resm-i nisbî ise elde edilen madene oranlama ile alınan bir vergi türüydü. Krom madeni de yığın halinde bulunan madenler kategorisine girdiği için, madenin gayr-ı safi hasılatından %10’dan 20’ye kadar vergi alınabiliyordu.²⁴

Doğanbaba krom madeni ve diğer madenlerin mukavelenamelerine, ayrıca askeri sebeplerden dolayı madenlerin tatil olması ve üretimin durması gibi hallerde imtiyaz sahiplerinin kesinlikle zarar tazmini talebinde bulunmayacakları kayıt altına alındı. İmtiyaz sahipleri, zarar ve ziyan halinde devletten tazminat istemeyeceklerini mukavelenameler yoluyla kabul ettiler.

oranları ve ortakları aynı olan krom madeni imtiyazlarının şartname ve mukavelenameleri değişmediği için tekrar edilmemesi açısından kullanılmamıştır.

²⁴ Denizli krom madenlerinin imtiyazının verildiği 1918-1919 yıllarında geçerli olan 1906 Maden Nizamnamesi’nin vergiyle ilgili 50.Maddesi: Resm-i nisbî bakır ve simli kurşun ve kömür gibi kuyu ve mağara hafriyle imal olunan madenlerin hasılatı gayri sâfiyesinden yüzde birden beşe kadar alınır ve zımpara ve krom ve borisitli mevât ile lületaşı ve sıcak ve soğuk miyahı madeniye ve petrol ve zift ve petrol gibi damar olmayıp, yığın halinde bulunan mevaddın hasılatı gayri sâfiyesinden yüzde ondan yirmiye kadar istifa olunur. İşbu rûsum Avrupa’ya naklolunmak üzere hazırlanmış ve yahut Memalik-i Şahanede kal ve izabe olunmak üzere kesr ve tefrik olunup cinsine göre yıkanmış olan cevherden ahz ve tahsil edilir. Resm-i nisbî cevherin mevaddı sâfiyesinin iskeleden Avrupa’ya olan nakliyesiyle kal ve izabe masarifinin tenzilinden sonra bakî kalan kıymet üzerinden tâyin ve istifa kılınır (Düstur, Birinci Tertib, Cilt 8, s.450).

III.GERZİLE KROM MADENİ İMTİYAZLARI

Gerzile'deki bir kıta krom madeni, Abdülvahib Naimi Bey ile Ahmet Tevfik Bey uhdelerine 11 Temmuz 1917 tarihinde ihale edildi. Fakat Abdülvahib Naimi Bey vefat ettikten sonra ihale feshedildi.

Abdülvahib Naimi Bey'in vefatından sonra krom madeni imtiyazı üzerine geçen varisler, imtiyaz hakkını devralmak için gereken harcı ödenmedi. Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde görüşülen 4 Temmuz 1917 (R.4 Temmuz 1333) tarihli tezkerede, Denizli kazasının Gerzile karyesi civarında olup, 27 Şubat 1909 (H.6 Safer 1327) tarihli ferman ile Abdülvahib Naimi Bey ile Ahmet Tevfik Bey uhdelerine ihale edilmiş olan krom madeni imtiyazı, vefat eden Naimi Bey'in varislerine geçtiği, devir işlemleri için gereken harcının süresinde ödenmemesinden dolayı imtiyaz hakkının feshedilmesine karar verildiği belirtildi:

*"Denizli'nin Gerzile karyesi civarında vaki olup imtiyazı 6 Safer 1327 tarihli ferman-ı âli mucibince müteveffa Abdülvahib Naimi Bey ile Ahmet Tevfik Bey uhdelerine ihale edilmiş olan krom madeni hakkındaki 18 Mart 1333 tarihli fesh-i ihale kararı icab edenlere yeniden tebligat-ı lazime ifa edilmek üzere meclis-i vükelâ kararıyla iptal edilmiştir. İşbu irade-i Seniyyenin icrasına ticaret ve ziraat nazırı memurdur."*²⁵

Fesih ile ilgili 18 Mart 1917 (R.18 Mart 1333) tarihli bir mazbata çıkarılarak, taraflara yeniden tebligat yapılmasına karar verildi. Tebligatın ardından Abdülvahib Naimi Bey'in varisleri, harcın mücbir sebeplerden dolayı ödenemediğini bildirdiler. Varisler, imtiyazın feshedilmesine dair açık bir düzenleme bulunmadığını ve aralarından Atiye Hanım'a tebliğ gitmediğini dilekçelerinde belirttiler. Orman Maden ve Ziraat Nezareti ile yazışmalar yapılarak Şûra-yı Devlet Heyet-i Umûmiyesinden düzenlenen 26 Mart 1917 (R.26 Mart 1333) tarihli bir mazbata düzenlendi. Yazışmalar sonunda adı geçen krom madeni hakkındaki fesih işlemlerinin, Maden Nizamnamesi'nin 49. maddesinin yerine değişen 58. maddesine göre yapıldığı anlaşıldı²⁶.

²⁵ COA.MV.249/29, H.24 Cemaziyelahir 1336/M.6 Nisan 1918.

²⁶ 1906 Maden Nizamnamesi'nin 58. maddesi, imtiyaz sahipleri ile Orman Maden ve Ziraat Nezareti arasında anlaşmazlıklara neden oluyordu. İlgili maddedeki harç konusu yeterince açık olmadığı için uygulamada güçlükler yaşıyordu. Maden Nizamnamesi'nin 58. maddesi gereğince, madenin teslim işlemlerinin gerçekleştirilmesi tayin olunan günde imtiyaz sahibi ve vekili müracaat etmediği takdirde, muamelenin yapılması için tayin edilmiş memurlar tarafından, belirlenen günde maden teslim edilmiş sayılıyordu: *"Ferman-ı âli sudurunda madenin haritasında muayyen hududu maden mühendisi marifetiyle ve bulunmadığı takdirde belediye mühendisi hazır olduğu halde hükümeti mahalliye canibinden mültezime tayin ve teslim olunur ve bu muameleyi havi olarak üç nüsha zabıt varakası tanzim ve zirleri canibi vilâyetten tayin olunan memur ve mühendis ve mültezim veya vekili taraflarından müştereken temhir edilir ve bunlardan bir nüshası mahallî hükümetinde hifz ve diğer nüshası Maadin İdaresine irsal ve üçüncü nüshası mültezime ita kılınır. Yevmiye ihraç olunacak cevherin miktarına dair tutulacak yevmiye defteri ticariyeye muvafık ve sahifelerinde sıra nu-*

İmtiyaz fermanı, yeni maden nizamnamesinin yayınlandığı tarihten önce çıkarıldığı için, teslim işlemleri tamamlanmamış maden üzerinde uygulanamayacağı görüşüyle, varislere yeniden tebligat yapılması kabul edildikten sonra işlemler tamamlandı.²⁷

IV.İĞDİR KROM MADENİ İMTİYAZI

Denizli Sancağı'na tabi Garbikaraağaç karyesi İğdir'de Mahmud Bey ve ortakları tarafından çıkarılan bir kıta krom madeni, gereken vergi ve harçları ödenmek şartlarıyla 60 sene süreyle ihale edildi. 14 Mayıs 1918 (H.3 Şaban 1336) tarihli mazbataya göre krom madeni, 120 hisse sayıldı ve 17,5 hissesi Mahmud Bey'e verildi. Krom madenin kalan 17,5 hissesinin Vesile Hanım'a, 5 hissesinin Abdülkerim ve 5 hissesinin Musa Kazım Efendilere verilmesi, Yahya Hayati Paşa'ya ait 35 hissenin 60 pay sayılarak 10'ardan 40 payın kızları Yeter, Gülfem ve Meryem ve Mevhibe Hanım'a ve 20 payı kız kardeşleri Fatma Ulviye ve Asiye Hanımlar'a paylaşılmasına karar verildi.

Yeter Hanım'ın vefatıyla uhdesindeki 10 hissenin 16 pay sayılarak 4 payın eşi Faik Bey ve 6 payın oğlu Mehmet Beyler'e ve 3'erden 6 payın kızları Saadet ve Nafia Hanımlar ile vefat eden Emine Zarife Hanım'a ait 40 hisseden 30 hissesinin 72 pay itibarıyla; 24 payının babası Rıza Paşa ve 16'şardan 48 payın kızları Saadet ve Nasibe ve Refika Hanımlar'a ve 10 hissesinin Saniye Hanım'a verilmesi kararlaştırıldı.

İhale işlemlerinin tamamlanmasının ardından, Divan-ı Hümayûn kaleminden fermanı çıkarılarak Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne gönderildi. Vergilerin ödenmesi için ilgili kişilere bilgi verildikten sonra mazbata, şartname, mukavelename ve mevki haritası eklenerek işlemleri tamamlandı.²⁸

V.KIRLI KROM MADENİ İMTİYAZI

Denizli Sancağı'na tabi Garbikaraağaç kazasında İbralı nahiyesinin Kırılı karyesindeki krom madenin ihalesi, Osmanlı tebaasından Mahmud Bey ve Abdülkerim ve Musa Kazım Efendiler'e verildi. Başvuruda bulunan bu kişilere, çıkardıkları krom madenin gereken vergi ve harçlarını ödemeleri şartlarıyla 60 sene müddetle ihalesine karar kılındı.

maraları mevzu olacak ve meclisi idarei vilâyetçe bittadat kaç sahife olduğu işaret olunduktan sonra ilk ve son sahifeleri meclisi mezkûrun mühriyle tahtim edilecektir"1906 Maden Nizamnamesi, Düstur I. Tertip, Cilt 8, s. 452. Fethiye'deki bir krom madenin işletme hakkını alan Nikola Luizidi de 58. madde nedeniyle kendisine fazla harç çıkarıldığı gerekçesiyle itirazda bulunmuştu. COA., DH.İD. 189.30.3.2/a/b/H.5 Muharrem 1333/M.23 Kasım 1914.

²⁷ COA.MV.247/69, H.21 Ramazan 1335/M.11 Temmuz 1917.

²⁸ COA.MV.249/148, H.18 Zilkade 1336/M.25 Ağustos 1918.

Mazbata, Şûra-yı Devlet Nafia ve Maliye Dairesi'nden 28 Mayıs 1918 tarihinde onaylandı. Krom madeni 120 hisse itibarıyla kabul edilerek, 17,5 hissesi Mahmud Bey'e, 17,5 hissesi Vesile Hanım'a, 5 hissesi Abdülkerim ve 5 hissesinin Musa Kazım Efendiler'e verildi.

Madenin Yahya Hayati Paşa'ya ait 35 hissesi 60 pay kabul edildi. Yahya Hayati Paşa'nın 60 payı, 10'ardan kızları Yeter, Gülfem, Meryem ve Mevhibe Hanım'a verildi. Kalan 20 hisse ise kız kardeşleri Fatma Ulviye ve Asiye Hanımlar'a paylaştırıldı.

Hisselerin düzenlenmesi üzerine, Divan-ı Hümayûn kaleminden ferman çıkarılarak Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne gönderildi ve krom madenin yeni imtiyaz sahiplerine çıkacak vergi ve harçlar konusunda bilgilendirilmeleri istendi.²⁹

VI.KAYADİBİ KROM MADENİ İMTİYAZI

Denizli Sancağı'nın Garbikaraağaç karyesindeki Kayadibi krom madenin Mahmud Bey ve ortakları uhdelere ihalesi 18 Ağustos 1918 tarihinde talep edildi.³⁰ Mazbataya göre Kayadibi karyesinde bulunan krom madenin imtiyazı, gereken vergi ve harçları ödenmek şartları ile Mahmud Bey ve ortaklarına 60 sene müddetle ihale edildi.

Krom madenin 17,5 hissesi Mahmud Bey'e, 17,5 hissesi Vesile Hanım'a ve 5 hissesi Abdülkerim, 5 hissesi Musa Kazım Efendiler'e verildi. Yahya Hayati Paşa'ya ait 35 hisse, 60 pay olarak itibar edildi. Bu 60 pay ise 10'ardan 40 pay kızları Yeter, Gülfem, Meryem ve Mevhibe Hanım'a, kalan 20 payı kardeşleri Fatma Ulviye ve Asiye Hanımlar'a verildi. Yeter Hanım'ın da vefatı sebebiyle uhdesindeki 10 hisse 16 pay olarak sayıldı. Yeter Hanım'ın 16 payından 4 payı eşi Faik Bey'e, 6 payı oğlu Mehmet Bey'e, 3'erden 6 payı kızları Saadet ve Nafia Hanımlar'a devredildi. Vefat eden Emine Zarife Hanım'a ait 40 hisseden 30 hissesinin 72 pay sayılarak; 24 payı babası Rıza Paşa'ya verildi. Emine Zarife Hanım'ın kalan 48 payı 16'şardan üç bölündü ve kızları Saadet, Nasibe ve Refika Hanımlar'a verildi.

İhale kararının Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne ulaştırılması ve alınacak vergiden dolayı devralanlara malumat verilmesi ile fermanı 14 Eylül 1918 tarihinde Meclis-i Vükelâ'nın onayıyla çıkarıldı.³¹

²⁹ COA.MV.249/149, H.18 Zilkade 1336/M. 25 Ağustos 1918.

³⁰ COA.ŞD.1262/7, H.11 Zilkade 1336/M.18 Ağustos 1918.

³¹ COA.MV.249/17, H.8 Zilhicce 1336 / M.14 Eylül 1918.

VII.SÖĞÜTLÜ KROM MADENİ İMTİYAZI

Şûra-yı Devlet Nafia ve Maliye dairesinden düzenlenen ve Heyet-i Umumiye'den hazırlanan 22 Eylül 1919 (R.22 Eylül 1335) tarihli mazbata ile Söğütlü krom madenin ihalesi Mahmud Bey ve ortaklarına verildi.

Madenin gereken vergi ve harçları ödenmek şartlarıyla 60 sene müddetle ve 2 bin 304 hisse itibar olunarak paylaştırılması karara bağlandı. Belirlenen 2 bin 304 hisseden 672 hissesi Mahmud Bey'e ve 192 hissesi Saniye Hanım'a verildi. 96'şardan 192 hisse ise Abdülkerim ve Musa Kazım Efendiler'e paylaştırıldı. 128'den 384 hisse Saadet, Nasibe ve Refika Hanımlar'a ve 192 hissesi Rıza Paşa'ya, 112'şerden 560 hissesi Gülfem, Meryem, Mevhibe, Fatma, Ulviye ve Asiye Hanımlar'a verildi. Kalan 42 hissesi Mehmet Bey'e, 25 hissesi Faik Beyler'e ve 21'erden 42 hissesi Süeda ve Nafia Hanımlar'ın uhdelere ihale edildi.

Maden imtiyazının fermanı çıkarıldıktan sonra alınacak vergi için devralanlara bilgi verilmesi istenerek, mazbata, mukavele ve şartname layihaları ile mevki haritası, irade-i seniyye layihası verildi.³²

Bu arada Söğütlü'deki bir başka krom madenin ihalesi de aynı koşullarda verildi. Yukarıda 534 numaralı mazbatada ayrıntısı verilen krom madeni ile aynı şartlarda bir başka krom madeni de 389 numaralı mazbataya göre ihale edildi.³³

VIII.BEĞLERLİ KROM MADENİ İMTİYAZI

Garbikaraağaç'a bağlı Beğlerli karyesinde bulunan krom madenin imtiyaz ihalesi, Şûra-yı Devlet Nafia ve Maliye dairesinden düzenlenerek, Heyet-i Umumiye'den ekleriyle incelendi. Krom madenin ihale işlemleri 1 Ekim 1919 (H.6 Muharrem 1338) tarihli mazbatayla tamamlandı.

Krom madeni imtiyazı, vergi ve harçları ödenmek şartı ile 60 sene müddetle Mahmud Bey ve ortaklarına verildi. 2.304 hisse olarak kabul edilen madenin 672 hissesi Mahmud Bey'e, 192 hissesi Saniye Hanım'a, 96'şardan 192 hissesi Abdülkerim ve Musa Kazım Efendiler'e, 384 hissesi Saadet ve Nasibe ve Refika Hanımlar'a, 192 hissesi Rıza Paşa'ya ve 112'şerden 560 hissesi Gülfem ve Meryem ve Mevhibe ve Fatma ve Ulviye ve Asiye Hanımlar'a verildi. Hissenin 42 payı Mehmet Bey'e, 25 payı Faik Bey'e, 21'erden 42 hissesi Süeda ve Nafia Hanımlar'a ihale edildi. Belirlenen şartlarda imtiyaz verilmesi için Divan-ı Hümayûndan fermanı çıkarılarak Ticaret ve Ziraat Nezaretine gönderildi. Çıkacak vergiden dolayı imtiyazı devralanlara malumat verilmesi kararıyla mazbata ve mukavele ile şartna-

³² COA.MV.253/97, H.1 Rebiülevvel 1338/M.24 Kasım 1919.

³³ COA.MV.253/94, H.1 Rebiülevvel 1338/M.24 Kasım 1919.

me layihaları hazırlandı. Meclis-i Vükelâ'dan onaylanarak ruhsat işlemleri tamamlandı.³⁴

IX.SALDA KROM MADENİ İMTİYAZI

Denizli Sancağı'na bağlı Salda'daki krom madeni, 28 Haziran 1918 tarihinde 60 sene süreyle ihale edildi.

Şûra-yı Devlet Nafia ve Maliye Dairesi'nde düzenlenen 28 Haziran 1918 tarih ve 377 numaralı mazbataya göre, Salda karyesinde çıkarılan krom madenin gerekli vergi ve harçları ödenmek şartları ile 60 sene süreyle ihalesine karar verildi.

Krom madeni, 120 hisse itibarıyla değerlendirildi. Madenin 17,5 hissesi Mahmud Bey'e, 17,5 hissesi Vesile Hanım'a, 5 hissesi Abdülkerim ve 5 hissesi Musa Kazım Efendiler'e paylaştırıldı. Yahya Hayati Paşa'ya ait 35 hisse, 60 pay itibar edildi. Yahya Hayati Paşa'nın 60 payı, 10'ardan kızları Yeter, Gülfem, Mevhibe ve Meryem Hanım'a verildi. Kalan payı kız kardeşi Fatma Ulviye ve Asiye Hanımlar'a verildi. Yeter Hanım'ın vefatı nedeniyle uhdesindeki 10 hisse 16 pay itibar edildi. Yeter Hanım'ın 4 payı eşi Faik Bey, 6 payı oğlu Mehmet Bey'e 3'erden 6 payı kızları Saadet ve Nafia Hanımlar'a verildi. Vefat eden Emine Zarife Hanım'a ait 40 hisseden 30 hissесinin 72 pay itibarıyla kabul edildi. Bunun 24 payı babası Rıza Paşa ve 16'şardan 48 payı kızları Saadet, Nasibe ve Refika Hanımlar'a ihale edildi.

Fermanın çıkmasından sonra ödenmesi gereken vergiden dolayı hakları devir alanlara bilgi verilmesi kararlaştırılarak mukavele, şartname ve mevki haritaları eklendi ve işlemleri tamamlandı.³⁵ Salda karyesindeki bir başka krom madeni de 18 Ağustos 1918'de Mahmud Bey ve ortakları uhdesine ihale edildi.³⁶

X.BANAZLAR KROM MADENİ İMTİYAZI

Aydın Vilayeti Denizli Sancağı'na tabi Garbikaraağaç kazasında Banazlar karyesindeki krom madenin gereken vergi ve harçları ödenmek şartlarıyla 60 sene müddetle ihalesine karar verildi.

Düzenlenen 28 Ağustos 1918 tarih ve 376 numaralı mazbataya göre, krom madeni 120 hisse itibarıyla kabul edildi. Belirtilen hisselerin 17,5'i Mahmud Bey'e, 17,5 hissesi Vesile Hanım'a, 5 hissesi Abdülkerim ve 5 hissesi Musa Kazım Efendiler'e bölündü. Yahya Hayati Paşa'ya ait 35 hissesi 60 pay kabul edilerek, 10'ardan 40 payın kızları Yeter, Gülfem, Meryem ve

³⁴ COA.MV.253/123, H.24 Rebiülevvel 1338/M.17 Aralık 1919.

³⁵ COA.MV.249/159, H.25 Zilkade 1336/M.1 Eylül 1918.

³⁶ COA.ŞD.1262/22, H.11 Zilkade 1336/M.18 Ağustos 1918.

Mevhibe Hanım'a, 20 payın kız kardeşleri Fatma Ulviye ve Asiye Hanımlar'a, Yeter Hanım'ın da vefatı nedeniyle uhdesindeki 10 hissenin 16 pay kabul edilerek 4 payın eşi Faik Bey, 6 payının oğlu Mehmet Bey'e ve 3'erden 6 pay kızları Saadet ve Nafia Hanımlar'a verilmesi kararlaştırıldı. Vefat eden Emine Zarife Hanım'a ait 40 hisseden 30 hissesi 72 pay kabul edilerek, bunun 24 payının babası Rıza Paşa ve 16'şardan 48 payının kızları Saadet ve Nasibe ve Refika Hanımlar'a ve 10 hissesinin Saniye Hanım uhdelerine ihalesi kabul edildi.

Divan-ı Hümayûn kaleminden ferman çıkarılarak, alınacak vergiden ilgili kişilerin bilgilendirilmesine karar verildi.³⁷

XI.DEREKÖY KROM MADENİ İMTİYAZI

Dereköy krom madeni işletme imtiyazı ihalesi 10 Eylül 1918 (H.4 Zilhicce 1336) tarihinde Mahmud Bey ve ortaklarına verildi.

Hazırlanan mazbataya göre Aydın Vilayeti dahilinde Denizli Sancağı'na tabi Garbikaraağaç kazasında Dereköy karyesindeki krom madenin işletme hakları, gerekli vergi ve harçları ödenmek şartıyla 60 sene müddetle verildi.

Maden, 120 hisse itibarıyla hesaplanarak 17,5 hissesinin Mahmud Bey'e ve 17,5 hissesinin Vesile Hanım, 5 hissesinin Abdülkerim Bey, 5 hissesinin Musa Kazım Efendiler'e verilmesi kararlaştırıldı. Yahya Hayati Paşa'ya ait 35 hisse ise 60 pay itibar edilerek 10'ardan 40 payı kızları Yeter ve Gülfem, Meryem ve Mevhibe Hanım'a verildi. 20 payı kız kardeşi Fatma Ulviye Asiye Hanımlar'a, verildi. Yeter Hanım'ın vefat etmesi sebebiyle uhdesindeki 10 hisse 16 pay itibar edilerek, 4 payı eşi Faik Bey, 6 payı oğlu Mehmet Bey'e 3'er payı kızları Saadet ve Nafia Hanımlar'a verildi. Vefat eden Emine Zarife Hanım'a ait 40 hisseden 30 hissesinin 72 pay itibarıyla 24 payı babası Rıza Paşa ve 16'şardan 48 sehminin kızları Saadet ve Nasibe ve Refika Hanımlar'a ve 10 hissesinin Saniye Hanım'a ihalesi kararlaştırıldı.

Maden imtiyazının ihalesi için Divan-ı Hümayûn'dan ferman çıkarılarak Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne gönderildi. İhaleyi alanlara, çıkacak vergiden dolayı bilgi verilmesi istenerek; mazbata, mukavelename, şartname layihaları ile mevki haritası evraka eklendi ve Şura-yı Devlet ve Meclis-i Vükela kararıyla ruhsatı verildi.³⁸

Dereköy'deki krom madenin hisse itibarıyla taliplerine ihalesi, Meclis-i Vükela'dan 10 Eylül 1918 tarihinde onaylandı.³⁹

³⁷ COA.MV.249/154, H.21 Zilkade 1336/M.28 Ağustos 1918.

³⁸ COA.ŞD.1261, H.11 Zilkade 1336/M.11 Ağustos 1918.

³⁹ COA.MV.249/168, H.4 Zilhicce 1336/M.10 Eylül 1918.

XII.NİYAZLAR, TEKE KROM MADENİ İMTİYAZI

Denizli Sancağı, Garbikaraağaç'a bağlı Niyazlar köyündeki bir kıta krom madeninin işletme imtiyazı hisselerine ayrılarak 18 Ağustos 1918 tarihinde ihale edildi.⁴⁰ Buna göre Niyazlar krom madeni için 120 pay itibarıyla 17,5 hissesi Mehmed Bey 17,5 hissesi Vesile Hanım, 5 hisse Abdülkerim 5 hisse Kazım Efendi'ye verildi. Hayati Paşaya ait 35 hisse, 60 pay itibar edilerek Rıza Paşa, Refika Hanım ve Saniye Hanım uhdesine ihale edildi. Ruhsat, Şura-yı Devlet ve Meclis-i Vükelâ'nın 30 Ağustos 1918 tarihli kararıyla onaylandı.⁴¹

Denizli Sancağı Garbikaraağaç kazası Teke karyesinde krom madenin, ihalesini 18 Ağustos 1918 tarihinde Mahmud Bey ve ortakları istedi.⁴² Teke karyesinde çıkarılan krom madenin Mahmud Bey ve ortaklarına hisse itibarıyla ihalesinin uygun görüldüğüne dair irade layihası 10 Eylül 1918 tarihinde verildi.⁴³

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin önemli bir hammadde gücü olan ve askeri teknolojideki önemi nedeniyle ilgi gören krom madenlerinin imtiyazları çoğunlukla yabancıların eline geçerken, Denizli Sancağı'ndaki krom madenlerinin işletme imtiyazları, 1918 ve 1919 yıllarında Mahmud Bey ve ortaklarına verildi.

Maden imtiyazlarının işletme ihalesini daha önceki dönemlerde yabancıların aldığı dikkati çekerken, bu çalışmanın konusu olan Denizli Sancağı'nda 1918-1919 yılı imtiyazları, işletme ihalesine talip olan Osmanlı tebasından bir aileye verildi.

Mukavelenameler incelendiğinde, Doğanbaba, İğdir, Kırılı, Kayadibi, Söğütlü, Beğlerli, Salda, Banazlar, Dereköy ve Teke krom madeni işletme imtiyazlarının tamamının aynı şartlarda verildiği ortaya çıkmaktadır. Çıkarılması meşakkatli olan madenlerde uzun süreli imtiyaz verme kolaylığının, Denizli Sancağı krom madeni ihalesinde de geçerli olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada örnek olarak verilen Doğanbaba krom madeni mukavelenamesine göre, madenlerin işletme hakkı 60 yıl süre için verilmiştir. İmtiyaz sahipleri, mukavelenamelerde sınırları net bir şekilde belirlenen maden

⁴⁰ COA.ŞD.1262/22, H.11 Zilkade 1336/M.18 Ağustos 1918

⁴¹ COA.İ. DÜİT.27/4, H.23 Zilkade 1336/M.30 Ağustos 1918.

⁴² COA.ŞD.1262/6, H.11 Zilkade 1336/M.18 Ağustos 1918.

⁴³ COA.MV.249/169, H.4 Zilhicce 1336/M.10 Eylül 1918.

sahasında yalnızca krom madeni çıkarma hakkını elde etmişler, başka cins maden bulmaları halinde işletme izni kendilerine verilmemiştir.

İmtiyaz sahipleri, tüm mukavelenelerde askeri yönden herhangi bir gereklilik duyulduğunda maden faaliyetlerini durdurması halinde kesinlikle tazminat talep etmeyeceklerini de kabul etmiştir.

Mukaveleneler, imtiyaz sahiplerinin resm-i mukarrer ve resm-i nisbî türünden vergi ve harçlarını da belirlemiştir. İmtiyaz sahipleri, madenin ceribinin on katı kadar resm-i mukarrer, hasılasından yüzde 10 ile 20 arasında da resm-i nisbî ödemeyi kabul etmişlerdir. İmtiyaz sahipleri, tüm hususlarda o gün geçerli olan maden nizamnamesine uygun davranmakla yükümlü kılınmıştır.

KAYNAKÇA

CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ KAYNAKLARI

Harita

-HRT.h.1395.

Meclis-i Vükelâ

-(MV): nr. 247/69, nr.249/29, nr.249/17, nr.249/147, nr.249/148, nr.249/149,
nr.249/154, nr.253/94, nr.253/97, nr.253/123, nr.249/159, nr.249/168, nr.249/169,
nr.249/174.

Şûra-yı Devlet

-(ŞD): nr.1261/17, nr.1262/7, nr.1262/11, nr.1262/22.

Dosya Usûlü İrade Tasnifi

- İ.DUİT: nr.27/1.

CUMHURBAŞKANLIĞI CUMHURİYET ARŞİVİ KAYNAKLARI

-CA.128/35.19.

Resmî Yayınlar

-*Düstur Birinci Tertip*, 2. Cilt, s. 318-337.

-*Düstur Birinci Tertip*, 5. Cilt, s.886-904.

-*Düstur Birinci Tertip* 8.Cilt, s.439-460.

Sürelî Yayınlar

-*Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, (May, 1883-May, 1884).
Vol. 19 pp. 535-539.

ARAŞTIRMALAR

-ALTINAY, Ahmet Refik (1931). *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri* (967-1200),
Devlet Matbaası, İstanbul.

-BAYKARA, Tuncer (1994). "Denizli". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, Türkiye
Diyaret Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 158-159.

-BİLDİRİCİ, Yusuf Ziya (21/2009) "Denizli ve Çevresinde Madencilik (1890-
1919)" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 99-109.

-ELDEM, Vedat (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir
Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

-GÖGER, Erdoğan (1979). *Maden Hukuku*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Yayınları, No: 441, Sevinç Matbaası, Ankara.

-GÖZE, Ayferi (1976). *Maden ve Petrol Hukukumuz* (Ders Notları), İstanbul.

-İNAN, Süleyman (1999). "Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre Denizli (1890-
1900)", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı:5, Denizli, s. 27-33.

-KESKİN, Özkan (Bahar 2011). "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Te-
kamülü (1851-1906)", *OTAM* 29, s. 125-148.

-KURMUŞ, Orhan (2007). *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Yordam Kitap, İstan-
bul.

- ÖKÇÜN, A. Gündüz (1965). "XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları", Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan, Sevinç Matbaası, Ankara.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz (1997). *İktisat Tarihi Yazıları*, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 58, Ankara.
- TAŞTEKİN, Serap (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye, İmtiyaz ve Rekabet: Batı Anadolu Krom Madenleri İmtiyazları (1848-1914)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- TELLİ, Serap (1989). *İdare Hukuku ve Uluslararası Hukuk Açısından Madenler*, S Yayınları, Ankara.
- TIZLAK, Fahrettin (1995). "Osmanlı Maden İşletmeciliğinden Kanunnâmeden Nizamnameye Geçiş ve 1861 Tarihli Maden Nizamnâmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 98, s.75-91.
- UÇKAN, Özcan (1983). *Türk Hukukunda Madencilğe İlişkin Haklar ve Bunların Ticaret Şirketlerine Sermaye Olarak Getirilmesi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Denizli_Madenler.pdf (20.09.2020).

EKLER

Ek 1.

Doğanbaba Karyesi Krom Madeni İmtiyazı Mukavelesnamesi

Birinci Madde: Aydın Vilayeti dahilinde Denizli Sancağı'nda Garbikaraağaç kazasında Doğanbaba karyesinde arazi-i emiriyede kain bir kıta krom madenin ilan-i ferman-ı âlisi tarihinden itibaren işletmesi imtiyazı altmış sene müddetle ihale ve iltizam olunmuştur.

İkinci Madde: Harita-yı mahsusada gösterildiği veçhile mezkur madenin hafr ve imali için 2297 cerib arazi tahsis olunmağla işbu arazinin hududu şimâli Yörük mezarından bed' eden Gâvur Yokuşu tepesinden bil'mürûr Gölcük tepesine hatt-ı münkesir şarkan ve cenuben mezkur tepeden bed' ile Doğan Baba karyesi vüsatından ve Değirmen Deresinin Salda Gölüne munsabb olduğu noktadan bil'mürur Ankadlı Tepesine hatt-ı münkesir garben mezkûr tepeden bed' ile Arap Çayırı ve Boz tepelerinden bil'mürur mebde-i hududa hatt-ı münkesir ile mahduddur.

Üçüncü Madde: Balada muhadded hudûd ile tahdid olunan arâzi dâhilinde kâ'in mezkûr maden ile mahdut olunarak zuhûr edecek olan sair cins madenler bu ihaleye dâhil olmadığından anlar için gerek mültezim ve gerek sairleri tarafından talep ve istid'a vukû bulduğu halde maden nizamnamesinin kırk ikinci maddesi hükmünü tatbiken muamele-i mukteziye icra kılınacaktır.

Dördüncü Madde: İşbu maden için muharrer tahsis olunan iki bin iki yüz doksan yedi cerib arazinin maden nizamnamesinin kırk sekizinci ve kırk dokuzuncu maddeleri mucibince beher ceribi için resm-i mukarrer olmak üzere Osmanlı altırı yüz guruş hesabıyla senevi on guruşdan yirmi iki bin dokuz yüz yetmiş guruş ile mezkûr resm-i mukarrerin yüzde altı hesabıyla techiz-i askeriye akçesi olan bin üç yüz yetmiş sekiz guruş yirmi santim (para) mültezim tarafından her sene mart ibtidasında Ticaret ve Ziraat Nezareti vasıtasıyla Maliye Nezareti veznesine te'diye kılınacak ve vakti muayyeninde ita olunmadığı halde eyyâm-ı maziyye için nizamden icab eden faiz dahi ayrıca ifa olunacaktır. Gerek mezkûr resm-i mukarrer, gerek rûsûmat-ı sa'ire ve cezayı nakdiyeler ile tazminat-ı maden nizamnamesinin yedinci ve elli yedinci maddeleri mucibince mültezim eşyayı menkulesinden ve bunlar kifayet etmez ise emlâkından istifa kılınacaktır.

Beşinci madde: Mezkur madenin hudûd-u imtiyaziyesi dahilinde bulunan arazi yalnız mezkûr madenin işlenmesi için itibar olunarak tahsis olduğundan işbu madenin imalatı diğer bir mültezimin madeni imalatına zarar eylediği veya eşhas arazinin istimali lazım geldiği halde maden nizamnamesinin altmış sekiz ve altmış dokuz ve yetmişinci maddeleri mucibince mültezim imalat ve ameliyatında mühendis ve usta başından ma'ada memurin ve ameleyi tebâ-ı Osmaniye'den kullanmadığı takdirde yetmiş birinci madde hükmünce iktiza eden muamelat ifa kılınacaktır.

Altıncı Madde: Maden-i mezkûrdan ihraç olunacak cevherin hasılatı gayr-ı safiyesinden yüzde on resmi nisbi ile mezkûr resm-i nisbîyesinin yüzde altı

hesabıyla başkaca teçhizat-ı askeriye tertibi i'tası mukarrer olmasıyla rüsum-u mezkûra maden nizamnamesinin ellinci maddesi hükmüne tevfikân bilhesab istifa kılınacaktır.

Yedinci Madde: Mültezim madenin işletilmesi ve ihraç olunacak cevherlerin tathir, teklis, izabe, kal ve tasfiyesi için hükmüne tevfikân inşa ve va'z ve istimal edeceği kalhane ve alat ve edevat ve makine ve müteferriat-ı sairinin evvel emirde resm tarifnamelerini Ticaret ve Ziraat Nezaretî'ne i'taya mecburdur.

Sekizinci Madde: Zikr olunan madenin imâli zımnında ihaleyi havi tasdir buyurulacak fermanı alinin itasında maden nizamnamesinin kırk yedinci maddesine tevfikân bir defa olarak ferman harcı olmak üzere mültezim tarafından nezaret-i müşarinileyhaya yüz ve mezkûr ferman-ı ali harcının yüzde altı hesabıyla başkaca teçhizat-ı askeriye akçesi olan altı adet Osmanlı altınını ita kılınacaktır. Mültezim tarih-i fermân-ı âli tarihinden itibaren altı mah müddet zarfında mezkûr harçları ita ile fermân-ı âli ahz ve mukavele ve şartname ile harita-ı mevkiyesini tahtim, tanzim ve teati etmediği takdirde maden nizamnamesinin altmışıncı maddesi mucibince madenin fesh-i ihalesi icar kılınacaktır.

Dokuzuncu Madde: Mültezim, fermân-ı âlinin sudûrunun valiyi vilayet veya mutasarrıf-ı livâyâ istidaname ile müracaat ederek mesârif-i mukteziyeyi i'ta ile altı ay zarfında elli sekizinci madde mucibince madeni teslime ve tarih-i teslimden itibaren elli dokuzuncu madde⁴⁴ mücebinece iki sene zarfında küşâd ve imale mecbur olduğundan, bu müddet zarfında teslim muamelesi ifa ve madeni küşâd ve imal etmediği takdirde maden nizamnamesinin elli dokuz ve altmışıncı maddeleri mucibince madenin fesh-i ihalesine müteallik muamelat icra olunacaktır.

Onuncu Madde: Mültezim mezkûr madenin imalatına müteferri kain ahval ve hususatta maden nizamnamesinin ahkâm-ı münderecesine taabiyet ve tatbik hareket eyleyeceği misillü ihale ferman-ı alisinin zeyli olarak teati olunan şartnameye ve kavânin ve nizâmat-ı haliye ve Devlet-i Aliyye'ye tamamıyla tevfikân hareket edeceğini taahhüd eder.

On Birinci Madde: Mültezim Patent Nizamnamesi mücebinece hangi sınıf ve derecede bulunur ise o sınıfa ait patent resmini i'taya mecburdur.

On İkinci Madde: Mültezim tarafından resmi mukarrere ve nisbîyeye ve sa'ireden ma'da ileride gümrük ihracat resminin ilgası halinde maden-i mezkûrdan Avrupa'ya imrar ve ihraç olunacak cevherin yüzde bir ihracat gümrük resmi dahi teçhizat başkaca resm-i nisbîyesiyle tediye olunacaktır.

Madde-i Mahsusa: Maden-i mezkûrun bulunduğu mevki ve civarına ve maden yataklarıyla mahreçleri üzerine istihkam ve tarik ve muvaredat-ı askeri-

⁴⁴ Elli Dokuzuncu Madde: Madenin tarihi tesliminden itibaren iki seneye kadar küşat ve imaline mübaşeret etmeye mültezimi mecburdur. Müddet-i muayyene zarfında madenin imalâtına mübaşeret olunmadığı surette esbabı mültezimden tahriren sual olunarak serdedeceği âzar Maadin İdaresince şâyân-ı kabul görüldüğü halde tekdidi caiz olmamak üzere yalnız altı ay daha mühlet verilir ve hemen işe başlaması lüzûmu kendisine tahriren ihtar olunur ve ihtarnamenin tebliğ olunduğuna dair ilmühaber alınır. (1906 Maden Nizamnamesi, Düstur Birinci Tertip, Cilt: 8, s. 452).

ye inşası iktiza edip de mağara ve ebniyeleri hedm veya harekât-ı askeriye icrasıyla imalatı kısmen veya kemâlen tatil ettirildiği halde mültezim hiçbir suretle muhalefete hak ve salâhiyeti oyamayacağı gibi bir gûne zarar ziyan ve tazminat talebine dahi hakkı olamayacaktır. (COA.İ.DUİT.27.1./H.22.11.1336/M.29 Ağustos 1918.)

Tablo 1. Denizli krom madeni imtiyazları

Tarih	Yer	İhale Süresi	İhaleyi Alanlar
1 Mart 1918	Doğanbaba	60 yıl	Mahmud Bey ve Ortakları
14 Mayıs 1918	İğdir	60 Yıl	Mahmud Bey ve Ortakları
28 Mayıs 1918	Kırlı	60 Yıl	Mahmud Bey ve Ortakları
3 Temmuz 1918	Kayadibi	60 Yıl	Mahmud Bey ve Ortakları
24 Kasım 1918	Söğütlü	60 Yıl	Mahmud Bey ve Ortakları
17 Aralık 1919	Beğlerli	60 Yıl	Mahmud Bey ve Ortakları
28 Haziran 1918	Salda	60 Yıl	Mahmud Bey ve Ortakları
28 Ağustos 1918	Banazlar	60 Yıl	Mahmud Bey ve Ortakları
10 Eylül 1918	Dereköy	60 Yıl	Mahmud Bey ve Ortakları
18 Ağustos 1918	Teke	60 Yıl	Mahmud Bey ve Ortakları

